

BENOÎT STANDAERT

Ki volt Jézus?

Jézus feltámadása és az első tanítványok hite

A feltámadás nyelvének létrejötte és pontos jelentése

Miután első lépésként bővebb áttekintést adtunk a feltámadás nyelvi kifejezésmódjairól, most azt vizsgáljuk meg, hogyan alkalmazták ezt a nyelvet Jézusra kereszthalála után, és mit kívántak közölni vele.

Rögtön leszögezhetjük, hogy *egyedül Jézus tanítványai* jelentették ki: „Feltámadott!”, „Fölkelt a holtak közül!” Senki más – sem Pilátus vagy bármely római katona, sem Antipász vagy Heródes, sem a főtanács szadduceus vagy farizeus tagjai –, valóban senki nem használta ezt a nyelvet, s nem mondott ehhez hasonlót: „Jézus feltámadt halottaiból!”¹

Ha tehát szeretnénk valamennyire megérteni, hogyan használták Jézus halála után új és eredeti módon a feltámadás nyelvét, elkerülhetetlenül fontos, hogy más kiindulópontot válasszunk: Jézus legszűkebb baráti körét. Ez a környezet hívja létre az új nyelvet, és őrzi meg kulcsát: a tanítványok, az asszonyok, s mindazok, akik több mint egy esztendeig, sőt talán három évig is mellette voltak, ismerték és követték őt.

Az itt közölt írás a szerző *L'espace Jésus – La foi pascale dans l'espace des religions* (Lessius, Bruxelles, 2005) című könyvének részlete. A könyv magyar fordítása hamarosan megjelenik a Bencés Kiadó *Napjaink Teológiája* című sorozatában. Köszönetet mondunk a Lessius kiadónak, hogy hozzájárultak a *Panmonhalmi Szemlében* való megjelenéséhez.

1 A Márknál Keresztelő Jánosról olvasható tagmondat se tévesszen meg bennünket. „Keresztelő János *támadt fel* a halálból” – mondja Heródes –, „János *támadt fel*, akit lefejeztettem” (lásd Mk 6,14–16). Márk itt háromféle véleményt közvetít Jézusról – ezek mindegyike utólagos, a *keresztyén* hagyományból származó konstrukció. Egytől egyig a Jézusra vonatkozó új, és immár elterjedt nyelvre utalnak, s az adott szövegösszefüggésben szándékosan közölnek téves értelmezéseket Jézus önazonosságáról. Mindhárom vélemény ugyanis kiáltó melléfogás, a közvetlenül utánuk következő elbeszélés pedig egyértelműen tanúsítja, hogy János *meghalt, és eltemették*. Semmi sem utal arra, hogy valóban feltámadt volna a halálból.

A teljes Újszövetséget szem előtt tartva legelőször is e Jézushoz közel álló, szűk mag legbensőbb tapasztalatának két állandó mozzanatára figyelhetünk fel.

1. Az első az a (könnyen rekonstruálható) *válság*, amelyet Jézus halála okozott az első tanítványok csoportjában. Különféle tanúbizonyságok azt erősítik meg, hogy a belső kör „szétszéledt”: a többség, alkalmasint mindenki, „elmenekült”. Lásd Mk 14,27, ahol Jézus így szól a Tizenkettőhöz: „Mindnyájan megbotránkoztok, ahogy meg van írva: Megverem a pásztort, és szétszélednek a juhok”; másutt pedig (14,50): „mindenki magára hagyta és elmenekült”. Megjegyzendő továbbá, hogy Péterre rendkívüli erővel hatott a válság – ez látványosan megmutatkozik a szövegekben. Háromszori tagadásának drámai elbeszélése – még a letartóztatás éjjelén is megtagadja Jézust, mielőtt megszólalna a kakas – napnál világosabban jelzi, hogy mennyire kétségbeesett. Tagadása („Nem ismerem ezt az embert!”) ékes tanúbizonysága annak, hogy képtelen szembenézni a valósággal. Azért tagadja meg kapcsolatát Jézussal, mert még nem jutott el odáig, hogy belefoglalja világképébe a Jézusra váró sorsot. Alighanem visszatért Galileába (lásd Mk 16,7: „mondjátok meg tanítványainak és Péternek: Előttetek megy Galileába.”). Több mint valószínű, hogy a negyedik evangélista tudósításának – a művéhez hozzátoldott záró fejezetben (Jn 21) – szilárd történeti magja van. Simon Péter itt eltökélten kijelenti: „Megyek halászni” (21,3). Tettéből kiolvasható tehetetlensége és mélységes csalódása: visszatér mesterségéhez, halászhálóihoz, oda, ahonnét Jézus annak idején kiragadta és elhívta. Láthatóan abba a stádiumba esik vissza, amely Jézussal való közös történetének kiindulópontja volt... Mit is várhatnánk még?

Jézus halála sokkolta tanítványait, még ha nem mindegyikük érezte is át ezt ugyanolyan mélyen. Egyszerre hullt rájuk az összes nagy kérdés: *Kicsoda Isten?* Jézus folyton róla beszélt: eljövendő Országáról, arról, hogy közel van. Hogyan engedhette meg Isten, hogy idáig fajuljanak a dolgok? Hogyan halhat meg tanúja, barátja, szolgálja, fia ilyen könnyörtelen és szégyenletes halállal, mezítelenül keresztre szögezve? Ki tudja, nem a Tóra szava visszhangzott-e immár elméjükben: „az akasztott ember Istentől átkozott” (MTörv 21,23; idézi Gal 3,13)? Csakugyan „átkozott” volna Jézus? Eltaszította volna Isten? És ezentúl úgy tekinthetünk majd rá, mint arra, akit a Törvény átka sújt? Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a szent város vallási hivatalossága eltaszította őt, és kiszolgáltatta a rómaiaknak. Hogyan ítéli meg Isten azt, akit Izrael vallási közössége kivetett magából? Talán maga Isten is elhagyta? Végleg? S miért? Hol van Isten? Hogyan viszonyul Jézus elítéléséhez és kivégzéséhez?

És Jézus? Ki ő valójában, s hogyan történhetett meg vele mindez? Láttá, hogy közeledik az erőszakos halál, beszélt róla... Hogyan lehetséges, hogy az utolsó pillanatig töretlenül ragaszkodott Istenéhez? Miből merített erőt, hogy elszántan szembenézzen a halállal, s ne futamodjék meg előle? Kicsoda hát Jézus? Honnan van szabadsága, melyet még az erőszak közepette is megőriz?

És mi magunk? Velünk mi lesz? Vajon bennünket is üldözni fognak a rómaiak? A hatóságok? Mire számítsunk? A kereszthalál alapjaiban rendít meg mindent, a tanítványok önazonosságát éppúgy, mint az életüket meghatározó viszonyrendszert: Jézushoz, Istenhez és egymáshoz fűződő kapcsolatukat.

Általánosítanunk azonban nem volna szabad. Péter elmenekült ugyan – ez derül ki Márk evangéliumából és a János-evangélium 21. fejezetéből –, de korántsem *minden* tanítvány tett ugyanígy. Fent már láthattuk, hogy legalább egyikük világosan tudtunkra adja: nem világkatasztróféként élte át a kereszthalált. A negyedik evangélium mögött rejlő kiváltságos tanú számára a kereszthalál azt fejezte ki felülmúlhatatlanul, hogy ki volt Jézus, és mivé akart lenni: a mindvégig, „*eisz telosz*” (εἰς τέλος) kitartó szeretetet, amely egyszersmind elvégeztetett és beteljesedett (lásd Jn 13,1; vö. 19,30: „*Beteljesedett*”). Ahhoz, hogy felmérhessük a történetek valódi horderejét, a továbbiakban is szem előtt kell tartanunk János tanúságát.

Ez volt tehát – az egzegézis és a történeti kritika képviselőinek általános véleménye szerint – az első tanítványi csoport tapasztalatának döntő mozzanata.

2. A másik, hasonlóan egyértelmű mozzanat abban az új kezdetben ragadható meg, amelyet Jézus halála után tanítványainak jeruzsálemi igehirdetése jelentett. Csakhamar – nehéz pontosan megmondani, hogy mennyi idő múltán: az Apostolok cselekedeteiben Lukács ötven napról beszél, vagyis a húsvét utáni első zárandokünnep alkalmával történhetett – ismét együtt jelenik meg a nyilvánosság előtt az a csoport, amely előzőleg szétszóródott és bujkálni kényszerült. Tanúságot tesznek, tömegeket szólítanak meg, nem félnek azoktól, akik ellenszegülnek, sőt az üldöztetések sem rettentik el őket. E második mozzanat vitathatatlan történelmi tény. Aligha szorul különösebb bizonyításra vagy illusztrációra: az Újszövetség és az egyetemes egyház nem állhatna fenn – egészen napjainkig –, amiként könyvem sem írhatnám meg, ha ez az újabb esemény nem volna az elbeszéléssel egybehangzó, valóságos történelmi tény.

Továbbra is rejtély azonban, hogy mi történhetett a tanítványokkal e két esemény közti időszakban. *Valaminek* történnie kellett velük és bennük, és nyilvánvaló, hogy ez a *valami* lényegi változást idézett elő: visszaadta azonosságtudatukat, egyszersmind helyreállította egész kapcsolatrendszerüket – viszonyukat Istenhez, Jézushoz, egymáshoz és önmagukhoz. Minden jel arra mutat, hogy az első pillanat megrázkódtatása, az elszenvedett sokkhatás után sikerült teljes mélységében feldolgozniuk a kereszthalál megpróbáltatását. Beszédük hasonlíthatatlan szabadsága annak köszönhető, hogy fenti kérdéseik mindegyike boldogító válaszra talált.

A történetekről nyelvük, kijelentéseik, tanúbizonyságuk alapján alkothatunk fogalmat. A fennmaradt írásokban mindezek háromféleképpen nyilvánulnak meg:

a) Egyrészt rövid hitvallásokban vagy *kérügmaticus formulákban*: „Isten feltámasztotta őt a holtak közül!”, „Krisztus feltámadt halottaiból”, „Valóban feltámadt és megjelent Simonnak”; illetve: „Jézus

meghalt és föltámadt”, „Krisztus meghalt, de újra él”, „Az emberek elvetették, de Isten felmagasztalta”.²

b) Másrészt a *megjelenés-történetekben*, amelyek szűkszavúbban vagy részletesebben a meghalt és eltemetett Jézussal való találkozásról tudósítanak. Ilyen, széltében-hosszában elterjedt elbeszélésre utal az 1Kor 15,3–8 szövege: Pál itt félreérthetetlenül egy már létező és kikristályosodott „hagyományt” idéz, amely az antiochiai egyházból jutott el hozzá. Márk evangéliuma (16,1–8) még nem megformált megjelenés-történetet tartalmaz, hanem olyasféle utalást, mint az 1Kor 15,5: „megjelent Kéfásnak, majd a tizenkettőnek” – lásd Mk 16,7: „siessetek, mondjátok meg tanítványainak és Péternek: Előttek megy Galiléába, ott majd látjátok.” Tulajdonképpen – kiszínezett és részletekben gazdag – megjelenés-történet csak Máténál, Lukácsnál és Jánosnál található. Az Apostolok cselekedeteiben Lukács háromszor beszéli el Saul találkozását a Feltámadottal a damaszku-szi úton (a 9., a 22. és a 26. fejezetben). Egy 2. századi apokrif irat, *Péter evangéliuma* attól sem riad vissza, hogy leírja magát a feltámadást, amelyet azután a húsvéti megjelenések ábrázolása követ. Végül János apokalipszisének nyitó jelenete (lásd Jel 1,12–20) Dániel próféta 7. és 10. fejezetéből kölcsönzött vonásokkal ecseteli Krisztus megjelenését. Itt maga az Úr jelenti ki: „Én vagyok az első és az utolsó és az élő. Meghaltam, s íme, mégis élek, örökké. Nálam vannak a halálnak és az alvilágnak a kulcsai.”

c) Harmadrészt pedig azokat az elbeszéléseket említhetjük, amelyek a *Szentlélek* közös, csoportokban történő *megtapasztalását* adják tudtul. Ezek mintájául a pünkösdi esemény szolgál (ApCsel 2). Némely egzegéta szerint, amikor Pál arról beszél, hogy Jézus „egyszerre több mint ötszáz testvérnek jelent meg” (lásd 1Kor 15,6), magára a pünkösdi eseményre vagy egy hasonló palesztinai történetre céloz. A Lélek ugyanilyen megnyilvánulását írja le például az ApCsel 10,44.46: „Péter még be sem fejezte a beszédet, s a Szentlélek már leszállt mindenkire, aki hallgatta az Igét.” Aki tanúja volt, érzékelhette, hogy „megkapták a nyelvek adományát, és magasztalják az Istent” (lásd még a kis efezusi pünkösdt: ApCsel 19,6).

A fenti három áthagyományozódott közlés mód tanúskodik arról, hogy mi történt Jézus keresztre feszítése és a tanítványok első, megbizonyosodásra valló igehirdetése között. Egyik sem vegytisztán maradt ránk, az idők során mindet átdolgozták. Tény, hogy a hitvallás mindhárom korai változatát levelek, elbeszélések, beszámolók közvetítik, szemlátomást a hitoktatás, a tanítás vagy épp a krisztológia és a teológia követelményéhez igazított formában.

Vajon ezekből kibetűzhetők-e *maguk a tények*? Lehetséges-e még a rekonstrukció? Van-e elegendő anyagunk ahhoz, hogy hitelt érdemlő dokumentumfilmet alkossunk, és ily módon újraírjuk a tör-

2 Az Újszövetségben rengeteg hasonló, tömör kérügmatis megfogalmazást találunk. E rövid hitvallási formulákat tüzetesen elemzi a strasbourgi Joseph Schmitt, főként alábbi tanulmányában: Le »milieu« littéraire de la »tradition« citée dans 1 Co 15,3b–5, in Dhanis, Edouard SJ (szerk.): *Resurrexit. Actes du symposium international sur la résurrection de Jésus (Rome, 1970)*, Vatican, Libreria Editrice Vaticana, 1974, 169–184.

ténetet úgy, ahogy a két, fentebb azonosított, tényszerűen rögzíthető pillanat között valóban lezajlott? Persze megpróbálkozhatunk vele, tárgyi hűségre és a lehető legnagyobb fokú módszertani következetességre törekedve. Az utóbbi másfél évszázadban sokan vállalkoztak rá. Senki nem vonja kétségbe – kivált, ha van kritikai érzéke –, hogy irodalmi és ismeretelméleti szempontból egyaránt nehéz feladat. Egyvalami bizonyos: *hipotetikus*, következőképp kérdéses eredményre számíthatunk – féltő, hogy egészen az utolsó ítéletig. Ez azonban nem ok arra, hogy lemondjunk a vállalkozásról, csupán vigyáznunk kell, nehogy véglegesnek tekintsük, amit sikerült belátunk. Elért eredményeink ugyanis némiképp nevetségesnek tűnhetnek fel az eljövendő kritikusnemzedék szemében...

Azaz nem helyes, ha minden új rekonstrukciót eleve gyanúsak vagy elhibázottnak tartunk, netán elítélünk. *Minden* rekonstruált történet, a dolgok mindenfajta megközelítése – a legnaivabb, a leginkább szó szerinti, a legkevésbé kritikai is – pusztá feltételezés. Ámde nem következik-e épp ebből egy súlyosabb kérdés? Ha ugyanis a mindenkori rekonstrukció pusztá feltételezés, érdemes-e vajon teljes erőbedobással a kutatásnak szentelnünk magunkat? Hiszen előfordulhat, hogy olyasminnek tulajdonítunk jelentőséget, ami valóban mellékkörülmény.

Épp ezért az áthagyományozott anyag tanulmányozásának eltérő módja mellett szeretnénk érvelni. Ahelyett, hogy régészeti munkához látnánk, s megpróbálnánk elhatolni addig, ami történeti értelemben valószínű, hallgassuk inkább figyelmesen a feltámadás nyelvét, és elemezzük azt a struktúrát, amely az imént felsorolt három közlésmódban kezdettől fogva mindvégig megmutatkozik.

Istenben megalapozott tanúbizonyságok

Ha figyelmesen megvizsgáljuk azt a három közlésmódot, amelyet a szövegek megőriztek számunkra, azonnal megmutatkozik közös jellemzőjük. Mindhárom esetben *tanúbizonysággal* van dolgunk, és a tanúk arról kívánnak *tanúskodni*, amit Isten adott tudtukra.

Azaz mondanivalójukat nem mint saját leleményüket adják elő, s nem is logikai érvekre alapozott, bárki által ellenőrizhető végkövetkeztetés gyanánt. *Tanúkként* beszélnek, pontosabban *Isten tanúiként*. Üzenetüknek ezt a fontos szerkezeti sajátosságát mindig figyelembe kell vennünk, amikor közlendőjük tolmácsolására vállalkozunk. Mivel beszédük alapja Istenben van, mellékes, sikerül-e rekonstruálnunk, *hogyan* értesültek arról, amit mondanak (látomásnak köszönhetően, hallomás útján, vagy máshogyan).

Amint Pál leszögezi (2Kor 12), az Istenről szóló tanúbizonyság csak Istentől eredhet. Egy korábban történt kinyilatkoztatásról így ír: „Tudok egy emberről Krisztusban, aki tizennégy évvel ezelőtt – testben-e, nem tudom, testetlenül-e, én nem tudom, csak Isten tudja – elragadtatott a harmadik égig” (2. v.). Vajon külső vagy belső eseményről van szó? Amikor az emberi tudat Isten ismeretében

részesül, e finom megkülönböztetés érvényét veszti, Istenben ugyanis nincs „kívül” vagy „belül”. Még az öntudatot is megszünteti Annak tudata, Aki – Ágoston közismert megfogalmazása szerint – „énbennem énemnél is énebb” (*Deus interior intimo meo, superior summo meo*, „Isten bensőbb a legbensőbb énemnél, és meghaladja azt, ami bennem a legmagasabb”). „Én nem tudom, csak Isten tudja” (2Kor 12,2–3).

Kijelenthetjük tehát: a feltámadás keresztény nyelve olyan *nyelv Istenről*, amely *Isten* tettét tanúsítja. Legyen szó megjelenés-történetekről, a Szentlélek csoportos megtapasztalásáról vagy rövid kerygmatisztikus formulákról – a kezdeményező egyik esetben sem az ember, hanem mindig a Másik, aki eljön, meglátogatja a kinyilatkoztatás alanyát, „megjelenik” számára, látni engedi vagy megismerteti magát, „megnyilatkozik” (lásd Gal 1,15: „amikor úgy tetszett neki [...], hogy kinyilatkoztassa bennem Fiát”), vagy egy egész közösséget megmozgat. Saját nyelvük ilyenkor másodlagos: csupán következménye annak az eseménynek, amelynek ők maguk nem okai, hanem amely meghaladta, betölti és szóra indítja őket.

A végidő vértanúja

Érthető tehát, hogy amikor megszólaltak, a feltámadás nyelvén szólaltak meg. Saját korukban és kulturális környezetükben ez így volt természetes – hiszen, amint láthattuk, a feltámadás nyelve kétféleképpen épült be a bibliai hagyományba: *apokaliptika* és *martirológiai* reflexió formájában.

Márpedig Jézus haláláról kiváltképpen elmondható, hogy egy igaz, egy ártatlan, egy teljes bizalmát Istenbe vető *vértanú* halt meg. Mi több, amikor az elérkező Országot hirdette, kimondottan *eszkatologikus* és *apokaliptikus* várakozásról tett tanúbizonyságot. Feltámadásának megvallása ezért egyszersmind várakozást is jelentett: a végső időre, amikor eljön az Úr, hogy Ítéletet tartson. Érdemes szemügyre vennünk az első Tesszaloniki levél igen korai megfogalmazását: „Az emberek maguktól beszélnek róla, hogyan fogadtatok minket, hogyan fordultatok a bálványoktól az Istenhez, hogy az élő és igaz Istennek szolgáltatok, és várjátok a mennyből Fiát, Jézust, akit a halálból feltámasztott, s aki megment bennünket az *eljövendő haragtól*.”³ Jézus feltámadása volt a végidő valódi tartalma: ezzel igazolta, amit Isten Országáról hirdetett. Ettől kezdve az idő egyszerre „betelt” és felnyílt a végső beteljesedésre, amely épp most történik. Ebben a feszültségben éltek az első tanítványok, belőle merítettek erőt a bátor tanúskodáshoz.

Megállapíthatjuk továbbá, hogy az első formulák – amennyire utólag azonosíthatók – egyszerre több nyelvi fordulatot is használ-

3 A Krisztus feltámadása és várva várt eljövele közti szoros kapcsolat ma is szóhoz jut minden eukharisztia-ünnepelés során, amikor az alapítási igéket követő akklamációt énekeljük: „Halálotat hirdetjük, Urunk, és hittel valljuk feltámadásodat, amíg el nem jössz.”

nak a múltban történtek kifejezésére: „Isten feltámasztotta!”, „jobb-jára ültette”, „megdicsőítette”, „fölvette dicsőségébe”; „Fiává fogadta a Lélek teljességében”, és így tovább. A téma variációinak száma úgyszólván végtelen. Az egyetlen és mindig azonos belátás sokféle nyelven fogalmazódik meg, s valójában azokra a kérdésekre ad választ, amelyek Jézus halálakor elnémultak. A nagy feltárlás épp *azon a szinten* következik be, amelyen a tanítványok a legmélyebb válságot élték át, s a következőképpen összegezhető: most már teljes bizonyossággal tudják, hogy *Isten* a kereszthalál gyalázatában sem hagyta magára barátját, „szeretett fiát”, szolgáját és prófétáját. Meggyőződtek róla, hogy Isten rendíthetetlenül kitart amellett, akit elítéltek. Isten szolidaritást vállalt a kitaszítottal – ez az örömhír újítja meg önazonosságukat, és állítja helyre az életüket hordozó viszonyrendszert: kapcsolatukat Istennel, Jézussal, a múlttal és a jövővel. Ugyanakkor az is látható, hogy a feltámadás nyelve csupán egyike volt a rendelkezésükre álló lehetőségeknek – ezt használták ott és akkor, saját kulturális környezetükben.⁴

A növekedés folyamata

Az egyes tanítványokban az újfajta öntudat – a válsághoz hasonlóan – eltérő ütemben alakult ki, és különböző mértékben szilárdult meg. A szövegekből kitűnik, hogy többször is beszélniük kellett róla egymással, és kölcsönösen meg kellett győzniük egymást – ezt jelzi egyebek közt Tamás közismert esete (Jn 20) –, hogy tanúvallomásokat kellett összevetniük (például a jeruzsálemi asszonyokét azzal, ami Péterrel történt Galileában), s hogy ennek ellenére némelyek továbbra is kételkedtek („mind a mai napig”, idézhetnénk Mátét, aki némi iróniával utal is erre – lásd Mt 28,15.17!).⁵

Az eseményekben kétségkívül kiemelkedő szerep jut *Simon Péternek*. Az Újszövetség telis-teli van célzásokkal arra, ami vele történt. Ennek lenyomatát őrzi Jézus legelső megjelenése, valószínűleg a reggeli órákban, a Genezáreti-tónál. Lásd 1Kor 15,5: „Megjelent Kéfásnak”; maga az elbeszélés egyháztani szempontból erőteljesen átdolgozott beszámoló: Mk 16,7; Lk 24,34; Jn 21,1–19; vö. Lk 5,1–11; Mk 16,17–19 (lásd még Gal 1,15–20): „Nem test és vér nyilatkoztatta ki ezt neked.” Amikor Galatában Pál beszámol a Feltámadottal való találkozásáról, pontosan ugyanazokat a kifejezéseket használja, mint Péter: így akarja igazolni apostoli küldetésének hitelességét. A Lk 22,31sk-ben Jézus ezt mondja: „Simon, Simon, [...] imádkoztam érted, nehogy megfogatkozz a hitedben. Amikor megtérsz, te erő-

4 Ha Jézus halála más, a perzsa hatástól érintetlen kulturális összefüggésben következett volna be – például Kínában vagy Afrikában –, akkor természetesen nem a „feltámadás” sajátos nyelvezetéhez folyamodtak volna, miközben – más nyelvjátek keretében – ugyanolyan meggyőző erővel tanúskodtak volna Isten és a názareti ember töretlen kapcsolatáról. Isten: Isten, ezért így adta tudtul, hogy kicsoda ő.

5 Lásd még Mk 16,14, amely e tekintetben a legrégebbi szövegtanú: „Szemükre vetette hitetlenségüket és keményszívúságukat, hogy nem hittek azoknak, akik feltámadása után látták.”

sítéd majd meg testvéreidet.” S valóban így is történt: megtérése után ő lett a Kószikla. Egybegyűjti testvéreit, akik – húsvéti hitére támaszkodva – azért jöttek Jeruzsálembe, hogy tanúságot tegyenek Jézusról.⁶

Mindezekben Péter mellett *néhány asszonynak* is fontos szerepe volt. János evangéliumában elsőként Mária Magdolna találkozik a feltámadottal. (Örömteli kiáltása – „Láttam az Urat!” – két évezred múltán is páratlan frissességgel hangzik fel, amikor templomainkban a húsvétot ünnepeljük.) Jellegzetesen jánosi korrekció: a feltámadás első tanúja nem Péter (lásd 1Kor 15,5! vagy Lk 24,34), hanem Mária Magdolna. Amint az egyházatyák mondják: ő az *apostol apostolorum*, „az apostolok apostola”. Még Márk is ezt a hagyományt adja tovább – holott evangéliumát „Péter evangéliumának” szokás nevezni. Legelőször az asszonyoknak volt húsvéti tapasztalatuk. A kétféle tanúságtétel egy darabig párhuzamosan terjedt: a galileai nőké Jeruzsálemben, a Péterrel megtörtént események híre pedig Galileában. Nagyon is elképzelhető, hogy az asszonyok eleinte hallgattak – Márk szerint „félelmükben” (16,8). Csak valamivel később szólaltak meg, de mindaddig senki sem hitt nekik, amíg a Galileából érkező beszámoló meg nem erősítette mondandójukat. A fennmaradt szövegek közül Mk 16,1–8 és 1Kor 15,3–8 a legrégebbi példa arra, hogy a kezdetben elkülönülő hagyományokat később egyetlen elbeszéléssé forrasztották össze.

Lukácsnál viszont – nem véletlenül – az összes megjelenés-történet helyszíne Jeruzsálem, hiszen a prófétai jóvendölések itt, a szent városban teljesednek be. Természetesen ő is őrzi az első, Péter szeme láttára történt megjelenés emlékét (Lk 24,34: „valóban feltámadt az Úr, és megjelent Simonnak”), s valószínű, hogy a csodálatos galileai halfogás jelenete is (lásd Lk 5,1–11!) Péter megtérésének döntő mozzanatára emlékezik: megtagadta Jézust, de most új küldetést kap. Ezt az olvasatot erősíti meg Jn 21, és a tagadás utáni szituációban Péter felkiáltása is érthetőbb („Uram, menj el tőlem, mert bűnös ember vagyok!”, Lk 5,8), mint az első meghívás idején (lásd a párhuzamos helyet: Mk 1,16–20).

Az Írások és Jézus emlékezete

Az érlelődés folyamatában nem téveszthetünk szem elől két lényeges forrást, amelyek hozzájárultak az első tanítványok új öntudatának felébredéséhez: egyrészt az *Írásokat*, másrészt *Jézus emlékezetét*, amely elevenen él övéiben. Halála után sem felejtették el, hogy mindvégig Istenbe vetette bizalmát, és együtt volt az emberekkel, főként a kirekesztettekkel, a betegekkel és a bűnösökkel. Mindezek kovászként dolgozott bennük, s még a borzalmas halál után is megvilágosodásként hatott életszemléletükre. Isten képmása letisz-

6 Összegző tanulmányában R. E. Brown csaknem minden bizonyítékot felvonultat arra vonatkozóan, hogy hogyan jelent meg Jézus Péternek Galileában. Lásd Dhanis (szerk.), i. m. 246–265.

tult bensőjükben: az első tanítványok megéreztek a szív békéjét, és határozott igent mondtak az új nyelvre, amely szerint „Isten a halálban sem hagyta magára barátját, Felkentjét, a Messiást”.

Az az Isten, akit Jézus tetteivel és szavaival hirdetett, hű maradt önmagához. A Jézus beszédeiből kirajzolódó Isten közösséget vállalt a megvetettekkel; Jézus egész viselkedésével Isten választottaivá tette a kinasztítottakat. Ugyanez az istenkép ragyog fel az első tanúk húsvéti hitében: az emberek elutasították Jézust, de Isten kiválasztotta és jobbjára emelte: „A kő, amit az építők elvetettek, szegletkővé lett. Az Úr vitte végbe ezt: szemünk láttára csodálatos dolgot művelt!” (Zsolt 118)⁷

A zsoltárversek, a húsvéti hit és a Jézusra való emlékezés – a *memoria Jesu* – összhangja meghatározó eleme az első keresztények új tapasztalatának. Az első keresztény közösség magatartása és igehirdetése abból meríti energiáját, vonzereje abból fakad, amit tanúsít: hogy bár az emberek elítélték Jézust, Isten új életre keltette. A gyülekezet robbanásszerűen terjed: senki sem maradhat „kivülálló”. *A kirekesztett kiválasztottá lesz*. Húsvét hitének köszönhetően a közösség peremfigurái immár a középpontban állnak: Jézus nevében ők Isten választottjai. Jézus küldetésének *isteni megerősítése* folytán samaritanusok, s majd pogányok is csatlakoznak hozzájuk. A tanítványok ettől kezdve tudják, hogy ha Isten jóváhagyta Jézus életét, akkor nekik sem kell rejtőzködniük az emberek előtt. Tudjuk, hogy bármi történik is, csak Isten kezébe hullhatunk.

A Szentlélek

A tanítványok húsvéti tapasztalatán töprengve érdemes végül még egy szempontot kiemelni. Nem másról van szó, mint a Szentlélekről és különleges működéséről azokban, akik befogadják. Határponthoz értünk: hogyan őrizzük meg a szükséges távolságtartást abbéli törekvésünkben, hogy a történet tárgylagosságával adjunk számot a múlt történéseiről?

A Lélek már Jézus nyilvános működésében is lenyűgöző erővel mutatkozott meg. Beszélt róla, s a tanúk megőrizték emlékét. Jézus „eltelt Szentlélekkel”, gyógyításait és ördögűzéseit ő maga értelmezte úgy, mint amelyeket „Isten Lelkével visz véghez”, azaz mint Isten közelgő Országának megannyi jelét (lásd Mt 12,28: „ha Isten Lelkével űzöm ki a gonosz lelkeket, akkor már elérkezett hozzátok az Isten országa”). Amikor a tanítványok azon fáradoznak, hogy az Írások segítségével megemésszék a Golgota eseményét – összevetve a tanúbizonyságokat, és felidézve mindazt, amit Jézus művelt –, a Szent-

⁷ Jézus halála nemcsak ezt a zsoltárverset, hanem a zsoltár egészét is a beteljesülés jelentésével ruházza fel. Minden egyes vers, amely az üdvözítésről – *Jesua* – szól, a Jézus tulajdonnevet visszhangozza. Ugyanez több zsoltárról is elmondható, különösen arról a hosszú zsoltárról, amely így kezdődik: „Éli, Éli, lamá sabaktáni”, és amelyben egyebek közt ez a vers található: „Nevedet hirdetni fogom testvéreim előtt, és a közösségben dicsérlek téged. [...] Hiszen ő nem szégyellte, nem vetette meg a szegény nyomorát” (Zsolt 22,1,23–25).

lélek, Isten *ruahja* ismét egész erejével megnyilvánul. Ő az a szilárd alap, amely egyesít múltat és megújult jelent. Ő gyújtja lángra szívüket, amikor az Írásokat böngésszik, hogy kiderítsék a Krisztus szenvedésének értelmét (lásd Lk 24,32). És ugyancsak ő élteti a tanúkat, midőn színt kell vallaniuk a Szanhedrin tagjai előtt, akik nemrég adták át Jézust a római hatóságoknak. Úgy tűnik, e kezdeti fázisban, amikor a keresztre feszítés válságának legyőzése a tét, a Lélek mindenütt jelen van és mindenütt megtapasztalható.

A Lélek megtapasztalása a húsvéti üzenet formája és tartalma. Jézus a *Szentlélek erejében* támadt fel, és aki tanúságot tesz feltámadásáról, maga is részt kap a *Szentlélek* semmihez sem fogható *erejéből*. Az üzenet hirdetője és hallgatója, tanúja és befogadója együtt részesül „a Szentlélek közösségében” (lásd 2Kor 13,13). Épp ez nehezíti meg a tények történeti rekonstrukcióját: a feltámadás hite kifejezetten az aktuális pillanat eseménye. Nincs olyan feltámadás- vagy megjelenés-történet, amely ne a jelenbe torkollnék. A négy evangélium vagy Pál beszámolója az első Korintusi levélben (15,3–8) egyaránt úgy fejeződik be, hogy közvetlenül a jelenlévő közösségben átélte hit „most”-jára utal.

Ismeretelméleti szempontból ez a feltámadás nyelvének egyik legérdekesebb vonása.⁸ A feltámadás eseményét senki sem beszélheti el anélkül, hogy elbeszélésében előbb vagy utóbb el ne jutna saját jelenéig. Mindez jól látható a négy evangélium nagyon is tényszerű feltámadás-történeteiben, amelyek *egyedtől egyig* öntüköröző mozzanattal fejeződnek be, vagy olyan hívószóval, amely a hallgatót, illetve az olvasót rögtön be is vonja az elbeszélte eseménybe. Csak két példát említenék: „Boldogok, akik nem látnak, mégis hisznek” (Jn 20,29); „És én veletek vagyok mindennap, a világ végéig” (Mt 20,28). Pál tudósítása (1Kor 15) tárgyilagos és távolságtartó jellege dacára – átvett hagyományt idéz – szintén az elbeszélő időszerű és élő apostoli küldetésének említésével ér véget (lásd 1Kor 15,3–8). Ez is a mindenki számára ismerős tapasztalatból adódik: kérjünk csak meg valakit, hogy mondja el, pontosan mi is történt Jézus kereszthalála után. Amint a brugge-i Gaudium et Spes Intézet gyakorlati kurzusán számtalanszor átélhettük, minden elbeszélés a jelennél köt ki. Maga a feltámadott élteti ugyanis azt a beszédet, amely mint Élőről tanúskodik róla. Szó szerint így olvasható Márk második zárszavában: „ők meg elmentek, s mindenütt hirdették az evangéliumot. Az Úr velük volt munkájukban, és tanításukat csodákkal kísérte és igazolta” (16,20). Ezért alighanem a liturgia nyelve – és az a sajátos mód, ahogyan a liturgikus nyelv az idősíkokat egyesíti – a legalkalmasabb arra, hogy kimondja: „Jézus feltámadt!”

⁸ A feltámadás-elbeszéléseknek ezt az eredeti vonását behatóbban elemzem a Jan Lambrechtnek ajánlott ünnepi kötetben, lásd Standaert, Benoît: *Raconter la résurrection. Un paradoxe narratif*, in Koperski, Veronica – Bianca Lataire (szerk.): *Resurrection in the New Testament (Festschrift J. Lambrecht)*, Leuven, University Press–Peeters, 2002, 73–91 (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium, 165).

Következtetések

A feltámadás nyelve a Jézus haláláról megemlékező tanítványok közösségében született. Arra a válságra ad választ, amelyet Jézus kereszthalála okozott legbelső baráti körében. Ez a nyelv mindenekelőtt *Istenről* beszél. A tanítványok a hit *tanúiként* szólalnak meg. Azt mondják ki, amit Istentől tudtak meg arról, amit maga Isten mondott és cselekedett. Az isteni Cselekvést megnevező nyelvjáték a feltámadás nyelve. „Isten feltámasztotta a halálból” (Róm 10,9). Ezt a beszédmódot számos hasonló kifejezés erősíti meg és gazdagítja: „Isten jobbára ültette”, „megdicsőítette”, „föllemelte dicsőségébe”, „a szentség lelke szerint [...] Isten hatalmas Fiának bizonyult”. A feltámadás energikus nyelve felbátorította és egybegyűjtötte az elcsüggedt és szétszóródott tanítványokat. Sajátos karakterét néhány különösen is elszánt tanítvány formálta meg, egyebek közt Péter környezetében.

E helyütt – az előzőeket némiképp módosítva és kiegészítve – érdemes a jánosi látásmódra is utalnunk. Szent János evangéliuma arról tanúskodik, hogy az ő környezetét *nem* botránkoztatta meg a kereszthalál. Nagypéntek eseményét János, a péteri hagyománytól eltérően, nem törésként érzékeli. A keresztszokásos ábrázolása, amelyet a liturgikus színrevitel is megerősít, főként a szinoptikusokon, következőképp a Pétertől eredő hagyományon alapszik. Jánosnál a szenvedéstörténet valójában a Zsidók Királyának trónra emelése, s a kereszthalál: felmagasztalás. Amikor Jézus meghal, *teremt*; új életet ad a Szentlélekben, felnyitott oldalából megszülethet az Egyház. Lelkét kilehelve szó szerint „beteljesít” mindent, és – amint az evangéliumban olvassuk – „átadja a Lelket”. A keresztszövetségben álló tanú látja, amint átszúrt oldalából vér és víz folyik: a holttest új életéről beszél, az élő víz forrásáról (vö. Jn 7,37–39). S fordítva: húsvét napján a Feltámadott a Megfeszített sebhelyeivel megjelölve lép elő. Tamás csak akkor ismerheti fel a feltámadt Urat, amikor hajlandó megérinteni a Megfeszített sebeit; amikor tehát kész azonosulni kereszthalálával.

János szemében a húsvéti esemény egyetlen és egységes: a kereszthalálban az evangélista már az Atya dicsőségébe való felemelkedést szemléli. Ezért adja Jézus szájába, Átvonulásának óráján, az alábbi imádságot: „Atyám, elérkezett az óra. Dicsőítsd meg Fiadat, hogy Fiad is megdicsőítsen téged” (17,1 sk.). Haláláig tartó szeretettel a Fiú megdicsőíti az Atyát; az Atya ugyanebben a szeretetben megdicsőíti a Fiút, akit e szeretet ragad magához a halálban, s ragad ki a halálból. A keresztszokásos szeretet egyetlen aktusa, az egyetlen megdicsőülés teljessé válik: az Atyaé a Fiúban, és a Fiúé az Atyában. A Lélek, amelyet a keresztszokás Jézus „átad”, szeretet és megdicsőülés. A „mindvégig szerető” Atya megdicsőül a Fiúban, és megdicsőíti Fiát. E folyamat során a szeretet és a megdicsőülés alanya maga a Szentlélek. A tanítvány, aki látja mindezt, és a közösség, amely körülveszi, a Szentlélekben részesül, egyszersmind tehát az Atyával és a Fiúval lép közösségre (1Jn 1,1–3).⁹

Az az érettség, amelyről János vilásképe tanúskodik, bizonyára sokak számára megdöbbentő, alkalmasint elviselhetetlen (lásd Jn 6,60: „Kemény beszéd. Ki hallgatja?”). János világában is jut bizonyos szerep a megjelenéseknek és a feltámadást tanúsító nyelvnek, de a negyedik evangélista mindezt nem tartja lényegesnek.

Az az érettség, amelyről János vilásképe tanúskodik, bizonyára sokak számára megdöbbentő, alkalmasint elviselhetetlen (lásd Jn 6,60: „Kemény beszéd. Ki hallgatja?”). János világában is jut bizonyos szerep a megjelenéseknek és a feltámadást tanúsító nyelvnek, de a negyedik evangélista mindezt nem tartja lényegesnek.

Ami fontos: a Szentlélek. Ő – miként egy pünkösdi himnuszban énekeljük – „a nyelv, amelyen megértjük Istent”.

(Mártonffy Marcell fordítása)

9 A Péter és János által megtett út összehasonlítását lásd 59. oldal. Ugyanígy „Mária útja” is számos tanulságot rejt (bemutatóját lásd a 67. oldalon): a régebbi hagyomány elvéve sem utal arra, hogy Jézus megjelent volna anyjának. Abból, amit Máriáról más forrásból megtudhatunk, arra következtethetünk, hogy hite úrrá tudott lenni a Jézus halála okozta válságon anélkül, hogy szüksége lett volna hasonló megerősítésre. Ebben is megelőz bennünket – *prima credentium*, első a hívők között.